

جامعه اسلامی و ضرورت‌های تدبیر جهاد اقتصادی

یاسم امامی

چکیده

این مقاله بر اساس روش تحقیق به صورت توصیفی تدوین شده است. راهبردهای معیشتی تأثیرگذار، از نگاه آیات و روایات وارده اسلامی، به صراحت قاعده فقهی نفی سیل (نفی هرگونه سلطه بیگانگان بر مسلمانان) حکایت دارد. اهمیت عامل اقتصادی و میزان تأثیرگذاری آن در سایر عوامل (فرهنگی - سیاسی - اجتماعی) در کشور، نیازمند تلاش مضاعف و به میدان آمدن نخبگان (متعهد و متخصص) است. فرهنگ سازی و بصیرت افزایی، از وعیت کنونی اقتصاد جامعه و فشارهای اقتصادی ناشی از دشمنان کشور اسلامی، اهمیت تقویت اعتماد به نفس و خودباری و تلاش جدی در امر خودکفایی و رشد اقتصادی را دو چندان کرده است. اهتمام به الزامات جهاد اقتصادی در تقویت اراده عمومی در تمامی سطوح و تلاش و توکل به خداوند متعال در برطرف نمودن موانع و مشکلات فرا روی مسائل اقتصادی، امری ضروری است. نتایج کلی از وضعیت اقتصادی کشور، در بیانات مقام معظم رهبری در آغاز سال جاری، تکلیف عمومی آحاد مردم و دولت خدمت‌گذار، مدیران و مسئولان اجرایی، به دقت در برنامه‌ریزی در زمینه مسائل اقتصادی در جامعه اسلامی، با صراحت بیان نمودند. نکته مهم این است که تا تحقق تمام اهداف و آرمان‌ها، در این زمینه راه درازی در پیش داریم.

کلید واژه‌ها: جامعه اسلامی، ضرورت و اهمیت، تدبیر، جهاد اقتصادی.

مقدمه

فرد یا اجتماعی که ثروت کافی در اختیار ندارد فقیر نامیده می‌شود. جریان داشتن پول، ثروت و مواهب طبیعی در اجتماع مانند جریان یافتن خون در بدن موجود زنده است، که موجب حیات همه بافت‌های بدن شده و جسم و جان انسان را شاداب نگه می‌دارد، و این جریان بی وقفه و مستمر، موجب زنده ماندن همه طبقات اجتماع و شاداب ماندن جامعه انسانی می‌شود. با توجه به عواملی از قبیل: گرانی، تورم و بیکاری، مصارف مواد در کشور و بازخوردهای آن، چنین استنباط می‌شود، اصلاح و بازنگری در مسائل اقتصادی جامعه لازم است.

اقتصاد، نظام برآورد کردن نیازهای زیستی یک جامعه است و جامعه پس از تأمین نیازهای زیستی می‌تواند به مراحل تأمین نیازهای دیگر دست یابد. نظام اقتصادی سالم و مطمئن در واقع تأمین کننده نیازهای زیستی سایر نظامات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه است. از این رو ضعف در نظام اقتصادی یک کشور، یعنی اخلال در نظام‌های دیگر جامعه که نتیجه‌ی آن، ناهماهنگی و هرج و مرج که موجب اضمحلال آن جامعه می‌گردد. این سوال مهم (اقتصاد جامعه) به طور مستمر ذهن شهروندان را مشغول کرده‌است، که راه بالندگی و رشد اقتصادی مطلوب کدام است.

جهاد اقتصادی، تلاش و کوشش جامعه اسلامی، همراه با شناخت و آگاهی از سیر تغییر و تحولات منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای، در ابعاد گوناگون است. تأمین و برآوردن نه تنها مایحتاج و نیازهای زیستی مورد نیاز جامعه خود و رسیدن به مرحله خودکفایی است بلکه حضور فعال در عرصه‌های رقابتی با دیگر جوامع که ماحصل آن ارتقاء

توانمندی های اقتصادی کشور، که نتایج آن رونق و شادابی جامعه خودی و کوتاه کردن دست بیگانگان که غالباً با رشد و توسعه تکنولوژی و صدور کالاهای خود اهداف متعددی از جمله؛ نفوذ فرهنگی، وابستگی چند جانبه، عدم اعتماد به نفس و خود باوری، محتاج کردن جوامع فقر و قانع کردن آنها به پذیرش وضع موجود و ناتوانی در برون رفت از شرایط موجود برای نیل به مقاصد گوناگونی که در راهبردهای خود تعریف کرده اند. در این مقاله به مشکلات و موانع مرتبط با مسائل اقتصادی جامعه اسلامی پرداخته شده است.

رهبر معظم انقلاب، شناخت و نگاهی واقع بینانه و اشراف کاملی از چالش های اقتصادی موجود کشور و وضعیت اقتصادی دیگر جوامع، برنامه ها و اهداف اقتصادی و توسعه طلبانه برخی از کشورهای پیشرفته دارند. و به همین دلیل در اولین سخنرانی خود در پیام نوروزی امسال، به سال جهاد اقتصادی نام گذاری نمودند و توجه جدی مدیران و تصمیم گیران دولتی و آحاد مردم را به دقت در برنامه ریزی مسائل اقتصادی متذکر شدند.

جامعه اسلامی

هر جامعه ای متناسب با رفع نیازمندی های اجتماعی و نیز اهدافی که دنبال می کند، دارای ارکان و ساختارهای اجتماعی گوناگونی است که بقاء و پویایی آن جامعه به کیفیت توانمندی آنها بستگی دارد. از سوی دیگر، هر جامعه ای به مقتضای آرمان ها و مطلوبیت های خود که با گرایش ها، تمایلات ارزشی و اخلاقی مردم آن هماهنگ

می‌باشد، نیازهایی متفاوت و گاه متضادی خواهد داشت و ریشه اختلاف جوامع انسانی را نیز می‌توان در همین امر جستجو کرد.

جوامع انسانی، در مسیر رشد و تعالی خود همواره به دو مقوله ضروری نیازمندند: اولاً قانون و ثانیاً برنامه. هر جامعه‌ای با توجه به ویژگی‌های خود، بایدها و اصول ویژه‌ای را تعیین می‌کند که خاستگاه آن‌ها را می‌توان در اعتقادات و فرهنگ، ارزش‌ها، آداب و رسوم اجتماعی یا علایق و اخلاق اجتماعی خاص مردم آن جامعه جستجو کرد. وجود این ریشه‌ها، باعث می‌شود که در هر جامعه‌ای، اهداف و آرمان‌هایی همسو با آن‌ها برگزیده شود و در واقع "قوانین" نمایانگر چستی و چرایی چنین نمادهای آرمانی به شمار می‌آیند.

از آنجا که وضعیت موجود جوامع با وضعیت مطلوب آن‌ها، اگر تخالف و تفاوت نداشته باشد، دست کم مغایرت دارد؛ به تدابیر و راهکارهایی نیاز است تا نظام اجتماعی بر اساس آن‌ها در مسیر خود به حرکت درآید. در این زمینه، الگوی برنامه‌ریزی اجتماعی، بهترین ابزار برای پاسخگویی به این نیاز تلقی می‌شود.

جامعه اسلامی ایران در مسیر برپایی تمدن نوین دینی در جهان معاصر قرار گرفته است. از زمان استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران علیرغم فشارها و توطئه‌های مختلف دشمنان خارجی و داخلی، در زمینه‌های گوناگون فرهنگی، تبلیغ مسائل دینی، مدیریت آگاه‌سازی، سازماندهی و مدیریت، حضور در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، دفاعی سازندگی، تغییر و بازسازی نسبی زیر ساخت‌های گوناگون تلاش‌ها و گام‌های مهم و محکمی در این زمینه‌ها برداشته شده است، بدون شک این توفیقات ناشی از

فضل و رحمت الهی و تلاش و هوشیاری رهبری معظم انقلاب، مدیران و مسئولین ولایت مدار کشور عزیزمان است. البته تا تحقق تمام اهداف و آرمان‌ها، خصوصاً در زمینه مسائل اقتصادی راه درازی در پیش داریم.

دست‌یابی به این حرکت مقدس و هدف عالی (جهاد اقتصادی) در جامعه اسلامی ما، مستلزم همکاری جدید تمامی ارکان‌ها و سازمان‌های نظام و مشارکت آحاد مردم (بسیج عمومی مردم) به ویژه نسل جوان از اهمیت خاصی برخوردار است. برای ایجاد وحدت ملی در این زمینه به معنای حقیقی کوشش مضاعف و فرهنگ سازی و پیاده نمودن روش‌های جدید بالندگی اقتصادی مطابق با نظام ارزشی اسلام امری ضروری است.

ناگفته پیداست که جامعه اسلامی، ارکان و ساختارهای اجتماعی گوناگونی دارد و ضرورت تناسب نظام‌های خُرد آن با اهداف کلان نظام، امری حتمی و جانی‌پای‌ریزی و تداوم آن است. بدون شک در جامعه اسلامی، اجماع اندیشه‌های صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی متعهد و متخصص به صورت عملی در این عرصه را می‌توان از مقتدرترین و کارآمدترین ارکان فرهنگ ساز جامعه به شمار آورد.

ویژگی‌های جامعه اسلامی

جامع‌ترین تعریفی که از جامعه اسلامی که تحت حاکمیت جامع‌الشرایط اسلامی اداره می‌شود این است که: جامعه دینی، جامعه‌ای است «دین باور»، «دین مدار»، «دین داور» و «مطلوب دین».

چنین جامعه‌ای دارای ویژگی‌های چندی است:

مطالعه تاریخ گذشتگان ما را به نقش و تأثیر مدیریت در ارتقاء و یا انحطاط ملت‌ها واقف می‌گرداند. چه بسیارند ملت‌هایی که، از نظر امکانات مادی و زمینه‌های مساعد فکری و سرمایه‌های غنی فرهنگی هیچ کمبودی نداشته‌اند، ولی به خاطر نداشتن مدیر و رهبری آگاه، که بتواند با برنامه‌ریزی صحیح و سازماندهی محکم، از نیروهای موجود در جهت اهداف ملی و سازمان‌های مربوط استفاده کند، در سرایشی سقوط و شکست قرار گرفته‌اند و در مقابل ملت‌هایی بودند که با ظهور انسانی شایسته، که رهبری و مدیریت آن ملت را برعهده گرفته و با سازماندهی و بسیج نیروها، از کم‌ترین امکانات، بزرگ‌ترین افتخار را بدست آورده است.

ریشه اصلی آن همه عظمت و سرافرازی و این همه خفت و سرافکنندگی را باید در مدیریت و رهبری امت جستجو کرد، زیرا آن روز که رهبری امت از مسیر طبیعی خود منحرف شد و شجره ملعونه بنی‌امیه، امامت جامعه را با اندیشه‌های آلوده به افکار جاهلیت غصب کرد، زمینه همه این شکستها فراهم گردید.

بدون جهت نیست که وقتی مدیریت جامعه اسلامی بدست شخص فاسدی چون یزید می‌افتد و خبر به گوش فرزند پیامبر، حسین بن علی (ع) می‌رسد با این سخن، خطر مدیریت فاسد را هشدار می‌دهد و می‌فرماید:

«إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَ عَلَى الْإِسْلَامِ إِذْ قَدْ بَلَّيْتَ أَلَامَةَ بَرَاعٍ مِثْلُ يَزِيدٍ»

با مدیریت و رهبری یزید باید فاتحه اسلام را خواند (دامغانی، ۱۳۸۳: ۵۸).

با این وجود می‌توان گفت؛ آنچه موجب اختلاف نتایج عملیات آنان می‌گردد در چگونگی رهبری امت است.

گویاترین تاریخ و بهترین نمونه برای بدست آوردن نقش مدیر و تأثیر مدیریت در سرنوشت ملت‌ها، تاریخ اعراب جاهلیت و ظهور اسلام و عظمت‌های فراوان مسلمانان است.

ضرورت شناخت مفاهیم (تدبیر و معیشت)

تدبیر به معنای عاقبت اندیشی، تفکر و حسابگری در عواقب و پیامد کارهاست. به تعبیر دیگر یعنی چیزی را دنبال چیزی آوردن، و مقصود آن است که اشیای متعدد و مختلف را طوری تنظیم کنی که هر کدام به محض قرار گرفتن در جای خاص خود، آن غرضی که از هر کدام از آن‌ها متوقع و مورد انتظار است، حاصل گردد.

تدبیر منزل یعنی امور خانه و فن اداره امور خانه از نظر نظافت و بهداشت، اقتصاد و غیره که مخصوص بانوان است، در عصر کنونی آقایان نیز به تناسب و اقتضاء شرایط، در این امر با بانوان مشارکت می‌کنند.

با توجه به معانی تدبیر می‌توان گفت: تدبیر و عاقبت اندیشی و برنامه‌ریزی در امور اداره، سازمان و خانواده رکن اساسی پیشرفت و کمال‌یابی است. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «الکمالُ کلُّ الکمالِ ... تَقْدِيرُ الْمَعِيشَةِ» (الحیاه، ۱۳۶۸: ۲۶۱)

مدیر شایسته در اداره امور سازمان یا خانواده کسی است که با برنامه‌ریزی درست، اصولی و هماهنگی بین افراد بخش‌های مختلف و مسئولیت‌های گوناگون، زمینه بهره‌وری و بهینه‌ای از استعدادها و امکانات را فراهم آورد، تلاش‌ها و فعالیت‌های خود را سازمان دهد، هر چیزی را در جای خود نهد و هر اقدامی را در زمان مناسب انجام دهد. تدبیر در شئون زندگی جزء دین است و حسن تدبیر در امور، از مواردی است که مؤمنان را از

سایر مردمان ممتاز می‌کند، چرا که آنان به فرجام هزینه‌ها می‌اندیشند، از اسراف و دوری می‌جویند، میانه روی را رعایت می‌کنند، به یقین می‌دانند که در صورت افراط و تفریط، در آخرت مورد سؤال و مؤاخذه قرار خواهند گرفت.

معانی لغوی معیشت

«معیشت» از ماده «عیش» به معنای زندگی است، که تنها در مورد حیات جانداران استعمال می‌شود. این کلمه اخص از کلمه «حیات» است؛ زیرا «حیات» هم در مورد خدای تعالی و فرشتگان به کار می‌رود و هم در مورد جانداران، ولی کلمه «عیش» در مورد خدا و ملائکه استعمال نمی‌شود.

«معایش» جمع «معیشت» و به معنای چیزهای است که مایه زندگی جانداران و ادامه حیات آنان است. از این رو مفهوم وسیعی دارد که تمام وسایل حیات را شامل می‌شود و تنها به زراعت و گیاهان یا خوردنی و نوشیدنی خلاصه نمی‌شود.

از منظر آیات و روایات چنین استنباط می‌شود که در امور جامعه و سازمان، معیشت اعم از دخل و خرج و مصارف، به گونه‌ای است که مسئولان و مدیران جامعه، نهایت همت خود و عوامل مربوط را در جهت ایجاد زندگی سرشار از نعمت و سراسر آرامش و رضایت بخش، بکار گیرند و از جهات مادی و معنوی، آنان را به جایگاه مطلوب و قابل توجهی برسانند.

اهمیت و ضرورت مسائل اقتصادی

سامان بخشی و تدبیر امور معیشت فرد، سازمان و جوامع، بخش مهمی از زندگی انسان ها را به خود اختصاص داده است. اما دستیابی به معیشت سالم و شایسته ی مورد نظر جامعه اسلامی، در گرو بهره گیری از معارف آسمانی و کمک گرفتن از مواهب الهی و استفاده از قوای ادراکی، توانمندی ها و ظرفیت های منابع انسانی جامعه می باشد. پیش نیاز سامان دادن امور معیشت بر اساس وحی و تعالیم ارزشمند اسلام، نیازمند آموزش و آگاهی بخشی از آموزه ها و رهنمودهای حیات بخش اسلام و مطابق با فطرت انسان در این زمینه است.

شناخت دین و ژرف نگری در مسائل در این زمینه، نیاز و ضرورت اساسی انسان ها است. امام صادق (ع) در خصوص تدبیر صحیح امور و معیشت زندگی، صلاح حال انسان مؤمن و تعالی او را در زندگی چنین بیان می فرمایند:

« لَا يَصْلُحُ الْمُؤْمِنُ إِلَّا عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: التَّقْوَى فِي الدِّينِ، وَحُسْنِ التَّعْدِيرِ فِي الْمَعِيشَةِ، وَالصَّبْرَ عَلَى النَّائِبَةِ » (تحف العقول: ۲۶۳).

صلاح کار مؤمن تنها در سه خصلت است: شناخت عمیق دین، اندازه داری صحیح در معیشت و صبر در برابر مصائب.

قرار گرفتن اصل تدبیر و تقدیر در امور معیشت، در کنار دو اصل مهم ژرف اندیشی دین و صبر در برابر مصائب و مشکلات، از اهمیت آن حکایت دارد و دو عنصر، جوهر و ماهیت کارهای معیشتی: عنصر میانه روی (دوری از اسراف، تبذیر، اتلاف نیروها و

امکانات) و عنصر تدبیر (عاقبت اندیشی و برنامه ریزی و مدیریت) در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: همه سامان یابی اقتصادی در گرو تدبیر دقیق و صحیح است.

راهبردهای تدبیر معیشت

راهبرد (استراتژی) تدبیر معیشت، همان سیاست های کلی برای رسیدن به رفاه نسبی، آرامش و امنیت اقتصادی و رفع مشکلات معیشتی بر اساس مدیریت قوی و دقیق است. (جمالی، ۱۳۸۵: ۳۱)

۱- نظم و انضباط

مدیر کاردان و مدبر کسی است که در حوزه مسئولیتی خود نظم و انضباط را رعایت کرده و از واگذاری کار امروز به فردا به شدت پرهیزد؛ چرا که انسان دینی بر این باور است که هر روز، کار و فعالیت را می طلبد که ویژه همان روز است.

امیر مؤمنان علی (ع) می فرمایند: «فِي كُلِّ وَقْتٍ عَمَلٌ» از این رو، در برابر لحظه ی زمان مسئول است. امام صادق (ع) به نقل از مواعظ لقمان حکیم می فرمایند:

إِعْلَمْ إِنَّكَ سُئِلَ غَدًا... عَنْ أَرْبَعٍ : ... وَ عُمْرِكَ فِيمَا أَفْتَيْتُهُ فَنَأْتِبُ لِدَالِكَ وَ أَعِدَّةُ
جواباً (میزان الحکمه، ۱۳۶۲: ص ۴۱۲).

در قیامت، انسان نسبت به اموری محاسبه و بازخواست می شود: ... از لحظات عمر سوال می شود که در چه مسیری و چگونه گذشته است، به همین دلیل بجاست انسان پاسخ لازم و قانع کننده برای این پرسش از پیش آماده کند.

۲- کار و تلاش

فرهنگ دین، فرهنگ فعالیت و پشتکار است، انسان دینی آن را مایه عزت و کرامت می داند. امام صادق (ع) به یکی از دوستان خود فرمود: عزت را حفظ کن. آن شخص سوال کرد عزتم چیست؟ حضرت فرمود: عزت انسان در این است که کار و تلاش اقتصادی داشته باشد و به این وسیله، شخصیت خود را ارج نهد.

۳- سرمایه گذاری

اسلام مشوق کار و سرمایه گذاری در همه زمینه های اقتصادی مورد نیاز جامعه اعم از؛ کشاورزی، صنعت، معدن، خدمات و ... بوده است. این امر در منابع اسلامی به طور مستقیم تحت عناوینی از قبیل؛ اصلاح المال، عمران و احیاء، و به طور غیر مستقیم از طریق منع را کد گذاشتن مال، حرمت اسراف، تبذیر، اتلاف، ترویج قناعت، صرفه جویی در مصرف، مورد تشویق قرار داده است.

چنان که امام صادق (ع) می فرمایند:

« إِنَّمَا أَعْطَاكُمْ اللَّهُ هَذِهِ الْفُضُولَ مِنَ الْأَمْوَالِ لَتَوَجَّهَوهَا حَيْثُ وَجَّهَهُ اللَّهُ، وَلَمْ يُعْطِكُمْوهَا

لِتَكْنِزُوهَا، (الحیاء، ۱۳۶۸: ۶۸)

خداوند این اموال را که افزون بر نیازتان به شما بخشیده است، برای آن است که آن ها را به همان مصرف هایی برسانید که خود او معین کرده است، نه این که آن همه را نزد خود بیندوزید.

از داستان حضرت یوسف (ع) سخن از برنامه ریزی و سه نوع سرمایه گذاری به میان

آمده است:

۱- تهیه عوامل تولید.

۲- تشکیل سرمایه

۳- بکارگیری سرمایه

۴- اولویت و طبقه بندی هزینه‌ها

مخارج و هزینه‌های سنگین و محدودیت درآمد و امکانات و از طرفی نیازهای گوناگون زندگی فردی و سازمانی، قدرت پاسخگویی به آن‌ها مقدور نبوده و نیاز به تدبیر و مدیریت اقتضایی داشته است و نیازمند اولویت گذاری و طبقه بندی است. مهم ترین اولویت بندی استفاده بهینه از، منابع انسانی، زمان و فرصت‌هاست. در این خصوص حضرت امیر(ع) می‌فرمایند:

«إِنَّ رَأْيَكُمْ لَا يَتَّسِعُ لِكُلِّ شَيْءٍ، فَفَرِّغْهُ لِلْمُهِّمِ» (عیون الحکم، ۱۵۶: ۱۳۷۶).

به درستی که رأی و نظر تو گنجایش برای همه چیز را ندارد، پس امور مهم را در اولویت قرار ده.

۵- برنامه‌ریزی

یکی از راهبردهای مهم تدبیر در امور معیشت، برنامه‌ریزی در تمام مسائل زندگی اعم از کوچک و بزرگ، در محورهای مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. با برنامه‌ریزی حساب شده و منطقی و علمی می‌توان در جهات اقتصادی و معیشتی، به توفیقات علمی و محاسبه امور، دخل و خرج‌ها، تنظیم و تعادل فردی و سازمانی نائل شد. نکته مهم تر این است کسی که در امور خرد، برنامه‌ریزی نداشته باشد با اطمینان می‌توان ادعا کرد که در امور کلان نیز برنامه‌ریز، نخواهد بود.

مهم ترین عوامل فقر و عقب ماندگی جوامع سوء تدبیر است:

«سوءُ التَّدبیرِ مِفْتَاحُ الْفَقْرِ» (الحیاء، ۱۳۶۸: ۳۴۶)

سوء برنامه ریزی و عاقبت اندیشی، کلید نابسامانی و فقر است.

۶- مشورت

یکی از راهبرهای تدبیر در تمامی امور در یک مجموعه اعم از؛ سازمان، اداره و خانواده، مشورت و رایزنی است. انسان هر قدر هم که نبوغ داشته باشد، نمی تواند همه زوایای مسائل و مشکلات را ببیند و مدیری که مشورت با مطلعان و صاحب نظران را در رأس برنامه ها و اقدامات خویش قرار ندهد، نمی تواند مدیر موفق محسوب شود. از اصطکاک این اندیشه ها است که راه روشن می شود و فکر بکری از انجمن تفکرات، جوانه می زند.

«وَلَا سَعْدَ بِاسْتِغْنَاءِ رَأْيٍ» (نهج السعاده، ۱۴۱۲ق: ۲۷۴).

هیچ کس با استغناء رأی، خوشبخت نشده است.

۷- قاطعیت و تصمیم گیری

تصمیم گیری عبارت از روند انتخاب از میان چندین راه، که از گردآوری اطلاعات و تحلیل و پردازش آنها به روش علمی مایه می گیرد و به شناسایی راه حل ممکن می پردازد. تصمیم گیری به مثابه جعبه پردازشگری می ماند که اطلاعات و داده ها به عنوان ورودی به آن می ریزند و خروجی ها به صورت تصمیم از آن بیرون می آیند.

بخشی از کارآیی و کارآمدی مدیر به شهامت، قاطعیت و توان تصمیم گیری او بستگی دارد.

هرکسی چه در مسئولیت خانواده یا سازمان ناچار به گرفتن سه نوع تصمیم (کوتاه مدت، میان مدت، دراز مدت) می باشد.

۸- نظارت و کنترل

نظارت و کنترل توأم با تعهدات دینی برای استفاده بهینه از فرصت ها و افزایش کارآمدی امکانات به مدیریت سازمان ها و در امور فردی کمک شایان می کند. نظارت و کنترل مصطلح در بعضی از سازمان های کنونی جامعه، نه تنها در رشد و بالندگی اقتصادی تأثیر گذار نبوده، بلکه رویه ای ناسالم و الگوی غیر اسلامی و عملکرد منفی آن، خسارات جبران ناپذیری برای اقتصاد جامعه به دنبال دارد.

شایسته است انسان نظارت و ارزیابی را از اعمال خودش شروع کند تا در این حسابرسی نقص های خود را یافته و به اصلاح آن ها پردازد و تا زمانی که مدیران در امور فردی و سازمانی از نقد عملکردی خود استقبال قابل قبولی نداشته باشند، با اطمینان می توان گفت تا رسیدن به بلوغ شخصیتی و مدیریتی مطابق نظام ارزشی در اسلام فاصله دارند.

اقتصادی

مدافعان برقراری رابطه کشور ایران با آمریکا بر این باورند، ایرانی ها فقط جنبه های قدرت و مثبت کشورمان را می بینیم و به جنبه های منفی و ضعف آن توجه نداریم. مثلاً

توجه نداریم که ایران با وجود همه منافعی که دارد هنوز یک کشور پیشرفته نیست و درآمد سرانه آن پایین، مسائل اقتصادی و سیاسی متعدد و مرزهای تقریباً ناامن از دیگر مشکلات آن است. اکثر همسایه‌های چهار طرف ایران درگیر منازعات قومی و غیر قومی هستند و این باعث عدم ثبات می‌گردد. ایران دومین ذخیره گاز جهانی را دارد، ولی هنوز هم گاز مصرفی خودش را وارد می‌کند! ایران به عنوان چهارمین تولید کننده نفت، نقش تعیین کننده‌ای در حوزه‌های نفتی جهانی ندارد و تکنولوژی چاه‌های نفت آن شدیداً عقب مانده است. اگر چه سطح با سوادی به بالای ۷۰ درصد رسیده است، لکن، ایران هنوز پایین‌ترین سطح تخصص‌های مهندسی و رایانه‌ای را دارد. اگر چه آمریکا و ایران هر دو می‌توانند از مبادلات بازار نفع ببرند ولی روابط بازار فارغ از اعمال قدرت نیست. به فرض صحت این باور، سوابق منفی آمریکا در حق کشور اسلامی‌مان، باید اذعان نمود، روابط اقتصادی ایران و آمریکا، نوعی وابستگی ایران به آمریکا را به دنبال خواهد داشت، که هیچ‌گاه به نفع جمهوری اسلامی ایران نخواهد بود (بررسی و تحلیل اهم مسائل سیاسی روز، ناشر معاونت آموزش نمسا: ۱۳۸۱).

الزامات و بایسته‌های جهاد اقتصادی

یکی از مصادیق بارز جهاد اقتصادی در شرایط کنونی نظام اقتصادی کشور، تلاش و همت همگانی دولت و مردم برای رسیدن به شاخص‌های بالای رشد و توسعه اقتصادی است و پیش زمینه آن نیز صرفاً اراده عمومی است که برای رسیدن به آن، باید اعتقادات و باورهای دینی و عمومی جامعه برای ایجاد تغییر و تحول در ساختار اقتصادی جامعه

در تمام ابعاد و زمینه‌های مختلف آن احیاء و نهادینه شود. شناسایی موانع و مشکلات احتمالی فرا روی جهاد اقتصادی برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی با همکاری و همت مضاعف کلیه دستگاه‌های اجرایی، یکی دیگر از الزامات جهاد اقتصادی است. تهیه نقشه و طرح جامع جهاد اقتصادی برای عملیاتی کردن آن از دیگر بایسته‌ها و الزامات جهاد اقتصادی است که باید در قالب تهیه و تدوین برنامه‌ها و اولویت‌های کاری کلیه دستگاه‌های اجرایی برای تسریع بخشیدن به فرآیند اجرایی این طرح صورت گیرد. همچنین سیاست گذاری و برنامه ریزی برای اجرای فرآیند در قالب یک آرایش منسجم و منظم جهادی به عنوان مرحله بعدی در اجرای طرح عظیم جهاد اقتصادی، نیازمند تجهیز امکانات مورد نیاز با رعایت شرط اصلاح الگوی مصرف در سرلوحه دستگاه‌های اجرایی و آموزش منابع انسانی خواهد بود و این مرحله مهم‌ترین فرآیند اجرای جهاد اقتصادی است.

بنابراین اگر بخواهیم الزامات و اهم بایسته‌های جهاد اقتصادی را به صورت مرحله‌ای در قالب یک فرآیند عملیاتی توسط دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط تدوین کنیم، عبارت خواهند بود از:

۱. تحقق اراده عمومی و اشاعه و ترویج فرهنگ جهاد اقتصادی در بین مردم.
۲. تلاش مضاعف و همت همگانی و وفاق ملی.
۳. شناسایی موانع و مشکلات احتمالی فرا روی اجرای فرآیند.
۴. تهیه و تدوین نقشه و طرح جامع فرآیند اجرا.
۵. سیاست گذاری و برنامه ریزی برای اجرای فرآیند.

۶. تجهیز منابع و امکانات مورد نیاز و آموزش نیروی انسانی.

۷. کنترل و نظارت فرآیند.

۸. رفع موانع فرار و تسریع در فرآیند اجرا.

موانع و مشکلات اجتماعی فرا روی اجرای طرح

یکی از مهم ترین موانع و مشکلات احتمالی فرا روی اجرای طرح عظیم جهاد اقتصادی، تبلیغات گسترده سوء دشمن در کم اهمیت و ناکارآمد جلوه دادن این جهاد مقدس است که برای جلوگیری از این گونه تبلیغات منفی، باید اطلاع رسانی شفاف و به هنگام از آثار مثبت این طرح بین مردم صورت گیرد و همچنین ترویج و اشاعه فرهنگ جهاد اقتصادی در بین آحاد مختلف مردم می تواند دشمنان را در رسیدن به اهدافشان مأیوس نماید.

همچنین عدم وجود تعاملات گسترده، وفاق و همدلی بین مردم و دولت خدمتگزار در پیشبرد اهداف توسعه ای کشور به عنوان محور کلیدی فرآیند، می تواند اجرای فرآیند جهاد اقتصادی را با مشکلات عدیده ای روبه رو کند. عدم تهیه و تدوین برنامه ها و سیاست گذاری های شفاف توسط متولیان و دستگاه های اجرایی ذی ربط، نه تنها فرآیند اجرای طرح را با مشکل مواجه خواهد ساخت، بلکه امکان برنامه ریزی فرآیند را برای تسریع در اجرا، غیرممکن خواهد بود.

موانع و مشکلات احتمالی

اهم موانع و مشکلات احتمالی فرا روی طرح عظیم جهاد اقتصادی عبارتند از:

- (۱) وجود و تعدد تعارض‌های داخلی در کشور برای ممانعت از اجرای طرح.
- (۲) گستره دامنه تبلیغات سوء دشمنان نظام در جلوگیری از اجرای فرآیند.
- (۳) عدم وجود تعامل گسترده و وفاق ملی بین دولت و مردم برای اجرای فرآیند.
- (۴) عدم وجود برنامه مدون برای اجرای فرآیند توسط دستگاه‌های اجرایی متولی.
- (۵) عدم اطلاع رسانی شفاف، به هنگام و جامع از ابعاد مختلف اجرای فرآیند.
- (۶) عدم ترویج و اشاعه فرهنگ عمومی جهاد اقتصادی در سطح جامعه.

نتیجه گیری و راهکارهای اجرایی

مکتب اقتصادی اسلام همواره در صدد تأمین اهدافی در جامعه است که در راستای گسترش عدالت اجتماعی و افزایش رفاه عمومی جامعه باشد. خودکفایی و اقتدار اقتصادی، عدم وابستگی اقتصادی، رشد و توسعه اقتصادی و همچنین تحکیم ارزش‌های معنوی و اخلاقی از دیگر معیارهای جامعه اسلامی در دستیابی به پیشرفت و توسعه کشور می‌باشد. در همین راستا و با عنایت به منویات مقام رهبری در سال جاری، که جامعه ایران اسلامی را مزین به جهاد اقتصادی نموده است، وظیفه هر فرد مسلمان ایرانی، به ویژه مدیران انقلابی و بسیجی به لحاظ موقعیت و شرایط خدمتی در حوزه محل خدمت با فرهنگ سازی و تذکر و اهمیت موضوع، برای تلاش و کوشش در جهت آبادانی و توسعه کشور، مضاعف کرده است. در همین راستا، برای جهاد در

پیشبرد و تعالی برنامه های اقتصادی کشور و همچنین تحقق اهداف سند چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴، ضمن آمادگی کامل برای ایجاد یک آرایش جهادی و جلوگیری از دست یابی دشمن به اهداف سوء خود در جهاد اقتصادی، باید از تمامی امکانات جامعه برای تسریع در تهیه و تدوین برنامه های عملیاتی و همچنین اجرای آن ها بکار بگیریم. استفاده از نظرات کارشناسی جامعه نخبگان کشور، اصلاح الگوی مصرف در سطح جامعه، رعایت انضباط مالی توسط دستگاه های اجرایی، حذف اتحصادها و برخی رانت های موجود در حوزه فعالیت های اقتصادی، تلاش برای افزایش ثبات و امنیت اقتصادی جامعه، افزایش سهم ایران در بازارهای تجارت جهانی از طریق افزایش کیفیت کالاهای تولیدی داخل و... همه و همه، جاده جهاد اقتصادی را برای اجرا، صاف و هموار خواهد نمود.

یکی دیگر از راهکارهای اجرایی جهاد اقتصادی مطلوب از سوی دستگاه های اجرایی مخصوصاً سازمان های امور اقتصادی و دارائی استان ها، تشکیل کمیته های تخصصی با مدیریت رأس هرم سازمانی، ترکیب معاونت های تخصصی و کارشناسان منتخب و علاقمند موضوع است. در همین راستا، کمیته های مزبور در سازمان های امور اقتصادی و دارائی استان ها و همچنین در سطح وزارت متبوع پس از تشکیل، می توانند در راستای مأموریت های سازمانی، نسبت به شناسائی جدید وصول در آمدی استان، جذب، توسعه و هدایت سرمایه گذاری های داخلی و خارجی، شناسائی معضلات و مشکلات بخش های عمده اقتصادی در سطح استان، راهکارهای اصلاح محورهای کلیدی طرح تحول اقتصادی، و همچنین بررسی نتایج حاصل از اجرای قانون هدفمند

کردن یارانه‌ها در چارچوب منویات مقام معظم رهبری در سال جهاد اقتصادی فعالیت و نظرات کارشناسی کمیته‌های فوق را جهت جمع بندی نهایی به وزارت متبوع ارسال نمایند.

تبیین ابعاد مختلف جهاد اقتصادی و تدوین بسته‌های سیاستی و عملیاتی دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط، افزایش مشارکت‌های مردمی در فعالیت‌های اقتصادی جامعه، جلوگیری از رشد مشاغل کاذب و ترویج فعالیت‌های مولد، تبیین ابعاد مختلف تولید، توزیع و مصرف در سطح جامعه، افزایش تعامل دستگاه‌های اجرایی مرتبط در اجرای قوانین اقتصادی مخصوصاً قانون برنامه پنجم توسعه و...، از جمله راهکارهای دیگر جهاد اقتصادی است (غفارپور: ۱۳۹۰).

پیشنهادهای

۱- به صراحت قاعده فقهی نفی سیل (نفی هرگونه سلطه بیگانگان بر مسلمانان) وجوب توسعه اقتصادی در جوامع اسلامی بر مسلمانان و حکومت اسلامی استنباط می‌گردد.

۲- برخی از کشورهای جهان سوم به ویژه کشورهای مسلمان، به دلیل وابستگی اقتصادی دچار وابستگی سیاسی شده‌اند که این وابستگی با اصل حاکمیت سیاسی اسلام، تحکیم ارزش‌های اخلاقی، برپایی عدالت اجتماعی، عدم وابستگی اقتصادی به کشورهای بیگانه، خودکفایی و اقتدار اقتصادی، در تضاد می‌باشد.

۳- معنای استقلال و عدم وابستگی سوای از خودکفایی است. منظور از استقلال اقتصادی این است که یک جامعه مستقل ممکن است برخی کالاها را به کشور وارد

کند، اما تأمین این نیاز به معنای تکیه بر سایر جوامع و باج دادن و تسلیم شدن در برابر خواسته های آنان نیست، بلکه داشتن روابط سالم در انجام داد و ستد است.

۴- خمس و زکات در اسلام دو مالیاتی است، که علاوه بر جهت گیری مالی دارای جهت گیری معنوی هم بوده و بر پایه توسعه اقتصادی استوار شده است. متأسفانه کشورهای اسلامی به خاطر عقب ماندگی از عمل به آیات قرآن و تعالیم اسلام هنوز نتوانسته اند این دو ویژگی را برای نظام اقتصادی خود دست و پا کنند.

۵- بدون شک، ضعف اقتصاد جوامع اسلامی یکی از راه های نفوذ و سلطه کفار است. از این رو، استقلال و برتری اقتصادی جامعه اسلامی یکی از مهم ترین راه های قطع کانال نفوذ و سلطه کفار بر مسلمین است. آنچه مسلم است استقلال و برتری اقتصادی در گرو توسعه اقتصادی و برخورداری از نظام اقتصادی سالم و رو به رشد اسلامی است.

۶- وظیفه حوزه های علمیه و فرهیختگان و استادان دانشگاهی است که روحیه صرفه جویی و قناعت را مخصوصاً در مصارف انرژی، در سازمان ها، ادارات و در میان مردم با فرهنگ سازی تقویت کنند.

۷- مسئله درست و به اندازه و به موقع، مصرف کردن مواد و انرژی، صرفه جویی و پرهیز از مصرف موارد غیر ضروری شاید مهم ترین بعد جهاد اقتصادی باشد که اگر درست تبیین و نهایت اجرایی شود، پیروزی در جهاد اقتصادی بسیار ممکن خواهد بود.

۸- این که از طرق مختلف متوجه می شویم، برخی از کشورها از لحاظ صنعتی جلو افتاده اند، به دلیل این است که به فرهنگ سازی در امور اقتصادی توجه ویژه ای کرده اند و در برخی از این کشورها، مردمش روزانه قریب به ۱۶ ساعت در روز کار می کنند.

۹- لازمه پیروزی در عرصه‌های اقتصادی، شناخت توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و ارتقاء مهارت‌ها و بروز کردن آن‌هاست. همچنین آگاهی از میزان تولید و تکنولوژی کشورهای پیشرفته و توجه به چشم انداز پیشرفت مورد توجه جدی قرار گیرد.

۱۰- بهترین شیوه معرفی اقتصاد اسلامی و به کار بستن و عملیاتی کردن آن است، چرا که اگر تنها به حرف زدن پیرامون این امر مهم، بسنده کنیم شاهد نتایج مطلوبی نخواهیم بود.

۱۱- مهم‌ترین اقدام، چگونه مدیریت کردن منابع (انسانی و مادی، زمان) و... ارتقاء سطح آموزش عمومی و تخصصی در جامعه می‌باشد. با توجه به وضعیت اقتصادی جامعه ضرورت بازنگری در تمامی امور مربوط به مسائل اقتصادی محسوب است.

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
- ۲- قرآن کریم، سوره مبارکه حج، آیه ۴۱
- ۳- قرآن کریم، سوره مبارکه یوسف، آیات ۴۷ و ۴۹
- ۴- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، بی تا، ج ۴: ۲۷۳
- ۵- ابو محمد الحسن علی بن الحسین بن شعبه الحرانی، تحف العقول عن آل الرسول (ص)، منشورات الشریف الرضی، قم، بی تا: ۲۶۳
- ۶- اصفهانی، راغب، المفردات فی غریب القرآن، دارالمعرفه، بیروت، بی تا.
- ۷- پژوهشکده تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه (۱۳۹۰)، دو ماهنامه حصون، قم، شماره ۳۲: ۱۰۹
- ۸- تقوی دامغانی، سیدرضا (۱۳۸۳)، نگرشی بر مدیریت اسلامی، تهران، چاپ چهارم، چاپخانه سپهر: ۵۹
- ۹- جمالی، قربان (۱۳۸۵)، تدبیر معیشت از دیدگاه آیات و روایات، قم: انتشارات سپهر، چاپ اول.
- ۱۰- حکیمی، محمدرضا و محمد و علی رضا (۱۳۶۸)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ۱
- ۱۱- حکیمی، محمدرضا و محمد و علی رضا (۱۳۶۸)، الحیاء، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ۱
- امام صادق (ع)، من الدین التدبیر فی المعیسه؛ همان: ۲۵۷

۱۲- حکیمی، محمدرضا و محمد و علی رضا (۱۳۶۸)، الحياه، تهران، نشر فرهنگ

اسلامی، ج ۳: ۶۸

۱۳- حکیمی، محمدرضا و محمد و علی رضا (۱۳۶۸)، تهران، دفتر نشر فرهنگ

اسلامی، جلد ۴: ۳۴۶

۱۴- شاکرین، حمیدرضا، بحار الانوار، حکومت دینی، نشر معارف، ج ۲: ۱۸

۱۵- شیخ طوسی، آمالی، قم، انتشارات مکتبه الداوری، بی تا، ج ۲: ۲۸۳

۱۶- طباطبایی، محمد حسین. المیزان فی تفسیر القرآن، جامعه مدرسین حوزه علمیه

قم، بی تا، ج ۱۱: ۲۸۹

۱۷- همان منبع.

۱۸- غفارپور (۱۳۹۰)، داوود، الزامات جهاد اقتصادی معاون اقتصادی سازمان امور

اقتصادی و دارائی استان مرکزی، مقاله از اینترنت: ۵

۱۹- کافی الدین ابی الحسن اللیثی الواسطی (۱۳۷۶ش)، عیون الحکم و الواعظ،

دارالحديث، ج ۱: ۳۵۴

۲۰- کافی الدین ابی الحسن اللیثی الواسطی (۱۳۷۶ش)، عیون الحکم و الواعظ،

دارالحديث، ج ۱: ۱۵۶

۲۱- محمد بن الحسن العاملی (۱۴۰۳ ق)، وسایل شیعہ، ج ۱۲: ۵

۲۲- محمدی ری شهری (۱۳۶۲ش)، محمد، میزان الحکمه، ج ۲: ۴۱۲

۲۳- محمودی (۱۴۱۲ق)، محمد باقر، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، بیروت،

موسسه النضامن الفکری، ج ۷: ۲۷۴

- ۲۴- معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه نیروی مقاومت بسیج (۱۳۸۱)، بررسی و تحلیل اهم مسائل سیاسی روز، ناشر معاونت آموزش نمسا، شماره یک، چاپ اول: ۱۳۶
- ۲۵- مکارم شیرازی و همکاران (۱۳۶۸)، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب

الاسلامیه، ج ۱۱: ۵۵

- ۲۶- میرمدرس (۱۳۸۹)، سید موسی، جامعه برین، مقاله از اینترنت: ۲۰۹ و ۲۱۰